

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Drugs in rurale gebieden

GHB-gebruik en -handel op het Nederlandse platteland

Nabben, T.; Korf, D.J.

DOI

[10.5553/TCC/221195072016006002005](https://doi.org/10.5553/TCC/221195072016006002005)

Publication date

2016

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit

License

CC BY-NC

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nabben, T., & Korf, D. J. (2016). Drugs in rurale gebieden: GHB-gebruik en -handel op het Nederlandse platteland. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 6(2), 59-78.
<https://doi.org/10.5553/TCC/221195072016006002005>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Drugs in rurale gebieden: GHB-gebruik en -handel op het Nederlandse platteland*

Ton Nabben & Dirk J. Korf

Inleiding

Drugsgebruik op het platteland is een onderbelicht thema in drugsonderzoek en in de culturele criminologie. Er wonen weliswaar (in absolute aantallen) minder gebruikers op het Nederlandse platteland dan in de stad, maar het verschil in de prevalentie van drugsgebruik (het percentage gebruikers per capita) is in de afgelopen decennia kleiner geworden (Korf, B., 2006; Van Rooy et al., 2011; NDM, 2015). Toch staat de interesse voor ruraal drugsgebruik vaak in de schaduw van drugstrends en voorlichtingscampagnes in het Randstedelijke uitgaanscircuit (Benschop et al., 2015; Nabben, 2010; Van der Poel et al., 2010; Goosens et al., 2013; Unity, 2014). Maar sinds de verspreiding van GHB in het afgelopen decennium staat de rurale drugsproblematiek op de politieke agenda. Een forse stijging van het aantal gezondheidsincidenten en het besef van een groeiende groep afhankelijke GHB-gebruikers ('verslaafden') heeft de alarmbellen bij verslavingsinstellingen en de politie doen rinkelen (CAM, 2011; IVZ, 2013; Korf et al., 2012; Korf & Nabben, 2014; Meerkerk et al., 2009).

GHB-gebruik is onevenwichtig verspreid over Nederland. Afgaand op cijfers van de verslavingszorg zijn er verhoudingsgewijs meer mensen met GHB-problematiek buiten de Randstad en concentreert de GHB-problematiek zich in bepaalde rurale regio's (IVZ, 2013; Wisselink, Kuijpers & Mol, 2015). Met dit artikel proberen we inzicht te krijgen in het waarom van deze concentratie in bepaalde delen van het Nederlandse platteland. Dat gebeurt op basis van onderzoek dat we in 2014 deden in regionale concentratiegebieden ('brandhaarden') waar verhoudingsgewijs meer GHB-gerelateerde gezondheidsincidenten plaatsvinden dan elders in Nederland. Het doel is om de lokale gebruikersmarkt, met Twenterand als verdiepende casus, vanuit etnografisch perspectief te beschrijven en te duiden, alsmede deze te plaatsen binnen de lokale context en lokaal beleid. Waarom is hier meer sprake van (problematischer) GHB-gebruik? Hoe ziet de GHB-handel eruit, wie zijn de gebruikers, hoe komen ze aan GHB en waar wordt het gebruikt? Tevens gaan we in op de vraag in hoeverre algemene factoren (sociaaleconomisch, demografisch) op macroniveau en culturele factoren op meso- en microniveau beschouwd kunnen worden als een voedingsbodem voor (meer, problematisch) drugsgebruik. De toename van drugsgebruik op het platteland zien we ook in andere landen. Omdat veel van de internationale literatuur over drugsgebruik in

* Dit artikel is in belangrijke mate gebaseerd op een boek dat we publiceerden over een door Politie & Wetenschap gesubsidieerd onderzoek naar politie en de GHB-problematiek op het platteland (Nabben & Korf, 2016). In dit artikel plaatsen we het onderzoek meer in een theoretisch kader.

Ton Nabben & Dirk J. Korf

rurale gebieden met name betrekking heeft op de Verenigde Staten, raadplegen we vooral het Amerikaanse onderzoek bij de beantwoording van de vraag, in hoeverre de bevindingen aldaar ook van toepassing zijn op Nederland. Overigens draait de problematiek op het Amerikaanse platteland niet om GHB, maar vooral om een andere drug, namelijk methamfetamine. Mede vanwege dit verschil in drug bediscussiëren we onze bevindingen ook vanuit het drug-set-setting model van Zinberg (1984). Tevens gaan we na hoe onze bevindingen zich verhouden tot de trendtheorie van Agar (2000) en Agar en Reisinger (2000) en tot vertogen in de culturele criminologie over drugsgebruik.

GHB (gamma-hydroxyboterzuur) werd vroeger gebruikt als narcosemiddel en als middel voor slaapstoornissen. GHB is een stof met een dempende werking (een downer). GHB komt op de markt als een heldere/lichtstropelige vloeistof en zit meestal in plastic buisjes van ongeveer 5 cm groot. Het buisje bevat meestal tussen de 3 en 4,5 ml vloeistof en bevat meestal 2 tot 3 gram GHB. 'Out' gaan of bewusteloos raken kan al vanaf 3 gram. De zuiverheid kan echter variëren. Het drankje smaakt erg zout. GHB begint na 5 tot 30 minuten te werken. De effecten houden ongeveer 3 uur aan. Het effect van GHB kan per persoon sterk verschillen en is sterk afhankelijk van de dosis. Bij een kleine dosis voelt de gebruiker zich ontspannen en rustig. De effecten lijken op een alcoholroes, maar het kan ook stimulerend werken. Soms treden hallucinaties op. Ongewenste effecten zijn: vergeetachtigheid, misselijkheid, overgeven en stuiptrekkingen. Bij hoge dosissen kan een gebruiker overvallen worden door slaap. Het probleem bij GHB is dat de hoeveelheid die *prettige* effecten oplevert, heel dicht ligt bij de hoeveelheden waarbij *bewusteloosheid* kan optreden. Iemand neemt snel te veel (Nabben & Korf, 2016: 9).

Rurale gebruikersmarkten en -groepen in Nederland

In Nederland zijn studies naar middelengebruik op het platteland schaars en het afgelopen decennium vooral beperkt gebleven tot cocaïnegebruik in vissersdorpen (Kool, 2005; Korf, 2006; Stoele et al., 2004). Deze maritieme dorpen krijgen doorgaans veel media-aandacht, wat in de berichtgeving al snel een stereotiep, generaliserend beeld oplevert (Korf, 2010). Dit terwijl cocaïnegebruik zich ook manifesteert in, door de media, minder aandachttrekkende dorpen, bijvoorbeeld in agrarische gebieden (De Jong, 2014). Een ander bekend ruraal fenomeen zijn de zogeheten 'keten'. Qua middelengebruik gaat het hier echter vooral om alcohol en minder om drugs (Dohmen & Compagne, 2007; Van Diepen, 2007; Herink, 2007; Mulder, 2005; Nabben et al., 2007). Alcoholgebruik speelt tijdens het uitgaan in rurale gebieden een grote rol en is ook minder gebonden aan het weekend dan drugsgebruik (Doekhie et al., 2010). Riskant en schadelijk alcoholgebruik komt vaker voor bij jongens op het platteland dan bij jongens in de stad (Van

Hasselt et al., 2010). Hoewel drugsmarkten in grote steden gedifferentieerder zijn, blijkt uit kwalitatief onderzoek dat jongeren en jongvolwassenen ook op het platteland vrij eenvoudig toegang hebben tot de drugsmarkt (Doekhie et al., 2010; Nabben et al., 2007).

Wat betreft GHB laten cijfers van de verslavingszorg (IVZ, 2013; Wisselink, Kuijpers & Mol, 2015) en de Monitor Drugs Incidenten (Croes et al., 2014) zien dat het gebruik hiervan vooral op het platteland en meer specifiek in enkele concentratiegebieden tot forse problemen kan leiden. In de betreffende 'brandhaarden' lijkt de GHB-problematiek zich vanuit een bepaalde locatie of groep over een regio te verspreiden over verschillende settings en gebruikersgroepen. Kleinschalige regionale c.q. lokale onderzoeken naar de GHB-problematiek bevestigen dit beeld (o.a. Aarden, 2013; Aleman, 2010; Prins et al., 2011; Verheijen, 2014; Visschedijk, 2007; Westerbeek, 2009). De politie wordt in deze regio's, naast GHB-handel, relatief vaak geconfronteerd met problematisch GHB-gebruik waaronder 'out' gaan, verward of agressief gedrag, fatale verkeersongevallen en vermogenscriminaliteit (Korf et al., 2012; Korf & Nabben, 2014).

Landelijk, dus niet specifiek voor het platteland, onderscheiden Voorham en Buienhuis (2012) drie groepen GHB-gebruikers: uitgaanders, gemarginaliseerden en thuisgebruikers. Op basis van literatuur en interviews met sleutelfiguren definiëren Hammink en Schrijvers (2013): gebruikers in het uitgaansleven, de homo-scene en de fetisjscene, (hang)jongeren in de provincie en thuisgebruikers. Korf et al. (2012) komen op grond van een inventariserend onderzoek bij de Nederlandse politie tot vier typen problematische GHB-gebruikers: straatjongeren (hang-, buurt- en/of straatjongeren), klassieke verslaafden (thuis-/dakloos en/of polydruggebruik; vaak ook psychiatrische problematiek), thuisgebruikers en uitgaanders. Meer algemeen kan worden geconcludeerd dat wat betreft GHB-gebruik uitgaanders zijn oververtegenwoordigd in de grote steden, met name in de Randstad, terwijl 'kwetsbare groepen' in meerderheid op het platteland wonen.

Rurale gebruikersmarkten en -groepen in de Verenigde Staten

Zoals eerder gezegd heeft in de Verenigde Staten vooral de bezorgdheid over het gebruik van methamfetamine (een opwekkend middel) in rurale gebieden in de afgelopen jaren geresulteerd in onderzoek naar drugsgebruik en -verslaving op het platteland. De verschillen in prevalentie van middelengebruik tussen stad en platteland zijn ook in Amerika kleiner geworden (Cronk & Sarvela, 1997; Gfroerer et al., 2007; Mink et al., 2005; Shears et al., 2006). Cannabis, cocaïne en ecstasy scoren hoger in Amerikaanse urbane gebieden, terwijl methamfetamine en *inhalants* in rurale gebieden populairder zijn (Hutchinson & Blakely, 2003).

Amerikaanse onderzoekers zetten vraagtekens bij de gangbare overtuiging dat plattelandjongeren beter beschermd zouden zijn tegen (beginnend) drugsgebruik, betrokkenheid bij criminaliteit, armoede en een minder toegankelijke drugsmarkt dan stadsjongeren (Mink et al., 2005; Gfroerer et al., 2007). De kans op drugsgebruik zou eerder groter zijn door criminogene factoren zoals kwetsbare sociaaleconomische omstandigheden, stressvolle *life events* en problematische

Ton Nabben & Dirk J. Korf

familie- en gemeenschapsbanden (Van Gundy, 2006). Andere Amerikaanse studies laten zien dat risicogedrag (waaronder drugsgebruik) onder jongeren en jongvolwassenen vaak voortvloeit uit verveling en samenhangt met weinig toezicht door volwassenen op ontmoetingsplekken voor jongeren (Auclair & Vanoni, 2004; Pettigrew et al., 2012; Rhew et al., 2011). Het gebruik van methamfetamine komt vaker voor in sociaal hechte gemeenschappen waarbij drugsgebruik en handel in de vertrouwde sociale kring op een laagdrempelig niveau afspeelt (Weisheit & Wells, 2014; Wells & Weisheit, 2012).

Methamfetamine is vrij eenvoudig te maken door lokale producenten en gebruikers en is relatief goedkoop. Het relatieve isolement van het Amerikaanse platteland, met een deels verborgen lifestyle, biedt kansen voor drugsmarkten, in het bijzonder methamfetamine. 'It's the first drug in the history of the United States we can make, distribute, sell, and take, all here in the Midwest' (Van Gundy, 2006). De dealstructuur van methamfetamine is ingebed in een bekend en vertrouwd sociaal netwerk. Het gebruik en de verkoop van methamfetamine op thuisadressen heeft een familiair karakter (Van Gundy, 2006; Hutchinson & Blakely, 2010; Weisheit & Wells, 2014; Wells & Weisheit, 2012). Volgens de Amerikaanse politie hebben 'meth coalities' in geografisch geïsoleerde dorpen en stadjes een sterke onderlinge binding (Wells & Weisheit, 2012; Van Gundy, 2006).

Anderzijds kan een sterke sociale controle in kleine Amerikaanse gemeenschappen ertoe leiden dat iemand uit schaamte of angst geen hulp durft te zoeken (Hutchinson & Blakely, 2010; Rhew et al., 2011). Het ontbreken van preventie en verslavingszorg zou de ontwikkeling van problematisch drugsgebruik en verslaving versnellen (Gfroerer et al., 2007; Hutchinson & Blakely, 2010; Lambert et al., 2008; Rhew et al., 2011). Een extra drempel bij het zoeken naar hulp is dat de meeste verslavingsinstellingen in de VS gevestigd zijn in steden.

Enkele theoretische reflecties op drugsgebruik en drugstrends

Volgens Zinberg (1984) is bij drugsgebruik altijd sprake van een samenspel tussen 'drug', 'set' en 'setting'. We gebruiken dit model bij het duiden van de rurale drugs- en gebruikersmarkt. Bij de factor *drug* gaat het om de aard (bijvoorbeeld verdovend of opwekkend), dosis en toedieningswijze van het middel. Bij *set* gaat het vooral om demografische en sociaaleconomische kenmerken van de gebruiker, motieven voor gebruik, eerdere ervaring met deze of andere drugs en de persoonlijke houding jegens het middel. De *setting* ten slotte is de sociale en fysieke omgeving waarbinnen het gebruik plaatsvindt. Volgens Zinberg is de setting vaak van doorslaggevende betekenis voor de beleving van het middel.

Zinberg borduurt voort op Becker (1963), die drugsgebruik benadert vanuit de sociale-leertheorie en betoogt dat gecontroleerd drugsgebruik de resultante is van een leerproces binnen de peergroep. In meer recente, cultureel criminologische studies naar riskant pleziergedrag, waaronder drugsgebruik, wordt betoogd dat de huidige fluïde netwerkculturen bijna haaks staan op de meer statische sociale-leertheorie van Becker. Drugsgebruik kan ook een vlucht zijn uit de banale routine van alledag en/of een reactie op een onstabiele en snel veranderende wereld

waarin juist bij ontstentenis van voldoende sociale controle de drang tot excessen en kicks wordt vergroot (o.a. Hayward, 2004; Presdee, 2000; Young, 2007). Agar en Reisinger (2000) laten in een meer trendmatig model zien welke indicatoren de ontwikkeling van een (lokale c.q. regionale drugstrend) kunnen verklaren. We hebben vijf dimensies gedefinieerd: (1) historische, sociaal-culturele en economische condities waaronder (ook nieuwe) gebruikers zich manifesteren; (2) de huidige sociaal-culturele context en symbolische context van voortrekkers en gebruikersgroepen; (3) de lokale distributie en het aanbod op de drugsmarkt (en), bestrijding en prijsontwikkeling; (4) aard, verspreiding, omvang en imago; en (5) lokaal beleid regelgeving en handhaving.

Onderzoek in vier rurale concentratiegebieden

De afgelopen jaren laten de omvang en aard van GHB-gebruik een forse variatie zien in de verschillende regio's, waarbij de problematiek zich het meest pregnant voor lijkt te doen in enkele rurale kernen ('brandhaarden') in het noorden, oosten en zuiden van Nederland (IVZ, 2013; Korf et al., 2012; Wisselink, Kuijpers & Mol, 2015). In 2014 deden we met een combinatie van vooral kwalitatieve methoden onderzoek in vier gemeenten met opvallend veel GHB-problematiek: Twenterand (Overijssel), Rucphen (Brabant), Heerenveen (Friesland) en Heerhugowaard-Langedijk (Noord-Holland). In elk gebied zijn *focusgroep-interviews* gehouden met 6-8 sleutelpersonen (o.a. politie, gemeente, streetcornerwork, ambulante hulpverlening) die werken in de frontlinie. Er is *deskresearch* gedaan naar kenmerken en karakteristieken van de 'brandhaarden' en er zijn gemeentelijke rapportages en politiedata verzameld en bestudeerd. In twee gemeenten (Heerenveen en Twenterand) is een verdiepende studie gedaan. In Heerenveen werden politiegegevens met betrekking tot GHB-gebruikers en -dealers (periode 2008-2013) geanalyseerd. In Twenterand deden we *veldonderzoek*, waarbij aan de hand van observaties (o.a. straat, thuis, hangplekken), informele gesprekken en interviews met dorpsbewoners, politieagenten en andere professionals, gebruikers en dealers vooral de gebruikersmarkt in kaart werden gebracht.

Hieronder schetsen we eerst kort de algemene kenmerken van de vier brandhaarden. Daarna concentreren we ons op Twenterand als verdiepende casus. Tevens schetsen we de belangrijkste bevindingen van een semigestructureerde face-to-face *survey* (n=78) onder GHB-gebruikers op het platteland (in de vier gemeenten, maar ook daarbuiten). Het inclusie criterium was dat alle respondenten vaker dan 25 keer GHB gebruikt hadden en ten minste 10 keer in de afgelopen 12 maanden (voor meer details over de dataverzameling en de resultaten: zie Nabben & Korf, 2016).

Algemene kenmerken van 'GHB-brandhaarden'

Van de vier gemeenten (die vaak uit meerdere plaatsen, dorpen of kleine buurtschappen bestaan) is Heerenveen qua oppervlakte het grootst, gevolgd door Twenterand. Bij elkaar opgeteld wonen er in de vier gemeenten in totaal 180.000

Ton Nabben & Dirk J. Korf

inwoners. Dat is ongeveer 1% van de Nederlandse bevolking. Qua aantal inwoners is Heerhugowaard het grootst (80.000 inwoners). De bevolkingsdichtheid ligt in Heerenveen, Rucphen en Twenterand onder het landelijke cijfer. Vergeleken hiermee kan Heerhugowaard eerder worden getypeerd als verstedelijkt platteland. In vergelijking met het hele land is de bevolking in de vier gemeenten veel vaker autochtoon. De huishoudens zijn wat groter en het percentage jongeren en jongvolwassenen (15-34 jaar) ligt iets onder het landelijk gemiddelde.

Heerenveen is naast 'sportstad' ook een 'zuivelstad' door de samenwerking met het omringende boerenland (Gemeente Heerenveen, 2014). De economische groei is zwak en de beroepsbevolking is relatief laag opgeleid met veel mensen die een werkloosheidsuitkering hebben. Onder de werkzoekenden zitten relatief veel productiemedewerkers, chauffeurs en bouwvakkers. De zorgsector telt in de regio de meeste banen en er is een sterke agrarische sector. *Rucphen* ligt vlakbij de Belgische grens. Zo'n 20 procent van het grondoppervlak is bosgebied. Er wonen relatief weinig jongeren en jongvolwassenen. Qua sociaaleconomische status wijkt de gemeente niet af van het landelijk gemiddelde. De werkgelegenheidsstructuur kenmerkt zich door een relatief omvangrijke bouwnijverheidssector. Het percentage niet-werkende werkzoekenden ligt onder het landelijke gemiddelde. Rucphen staat bekend als wielergemeente en er heerst een sterk verenigingsleven. Driekwart van de jongeren is lid van een vereniging of organisatie. In *Heerhugowaard-Langedijk* ligt het gemiddeld besteedbaar inkomen lager dan gemiddeld in de regio en landelijk. Sectoren die relatief goed vertegenwoordigd zijn in de regio zijn bouwnijverheid, industrie en groot- en detailhandel. De regio scoort hoog op het overmatig drinken onder zowel jongeren als volwassenen (GGD-Hollands Noorden, 2011a en 2011b). *Twenterand* heeft een sterk verenigingsleven waarbij de burens, kerk en sport een belangrijke rol vervullen. Een groot deel van het grondgebied is weiland, bos en open natuur. Relatief veel mensen werken in de bouwnijverheid, de groot- en detailhandel en bij transportbedrijven. De sociaaleconomische status van de inwoners ligt voor een groot deel van de gemeente onder het landelijk gemiddelde. De werkloosheid is iets boven het landelijk gemiddelde en het percentage laagopgeleiden is ruim anderhalf keer zo hoog als landelijk (Regio Twente/POWI, 2014).

In elk van deze vier gemeenten liggen een paar arme, atypische dorpen of sociaaleconomisch zwakke volkswijken waarbinnen een (fors) deel van de sociale problematiek is geclusterd. Ondanks de lage geschooldheid en soms hoge werkloosheid is er een hoog arbeidsethos. Jongeren worden vooral gestimuleerd om te werken in plaats van door te studeren. Wie verder wil studeren verlaat vaak de streek. In sommige dorpen binnen de gemeenten Twenterand, Rucphen en Heerenveen is men van oudsher erg argwanend richting autoriteiten en koestert een deel van de gemeenschap het autonome en gesloten karakter. 'Men hangt de vuile was niet graag buiten', horen we vaak. In Twenterand en Heerenveen delen een paar dorpen een nog jonge geschiedenis van arme en verpauperde veenkolonien (Hofman, 2003). Dat er in sommige families al generaties lang fors wordt gedronken en recentelijk ook drugs wordt gebruikt en verhandeld, is een resultante van historische vererving. In de gemeente Rucphen is één dorp al eeuwenlang berucht vanwege de 'onaangepasten' die hier vroeger naartoe werden verbannen. Het gebied

in de grensstreek staat sinds mensenheugenis ook bekend wegens smokkelarij (Verheijen, 2014). Maar vergeleken met de andere veendorpen heerst hier eerder een materialistische mentaliteit.

Opkomst en verspreiding van GHB

In alle vier gemeenten begint de opmars van GHB omstreeks het jaar 2000. Nagenoeg niemand kende het middel nog en ontremd of vreemd gedrag, als gevolg van GHB, werd aanvankelijk vooral geassocieerd met alcoholgebruik. In het kleine uitgaanscentrum van Heerenveen bijvoorbeeld, waar het middel in zwang raakte in cafés en discotheken, herkenden portiers en politie pas na enige tijd een patroon in de rare strapatsen (decorumverlies, stuiptrekkingen, omvallen, enz.) van GHB-gebruikers. In dorpen binnen de gemeente Heerhugowaard-Langedijk maakte GHB voor het eerst furore op schuurfeesten, waar bovenal de alcohol rijkelijk vloeide. In Rucphen ging GHB al vroeg rond in seksclubs en plattelandsdisco's. Landelijke bekendheid als 'rapedrug' kreeg GHB op eens in 2001 toen het middel door de politie in verband werd gebracht met enkele zedendelicten (Korf et al., 2002). GHB, maar ook GBL (een grondstof voor de productie van GHB), werd in de 'brandhaarden' stilaan populair bij de dorpsjeugd, waarvan een deel al ruime ervaring had met onder andere cocaïne, ecstasy en speed. Omdat er in de dorpen weinig zicht was op het drugsgebruik, vooral binnen de relatief geïsoleerde gebruikersgroepen, kon GHB jarenlang in betrekkelijke luwte gedijen. Preventiewerkers en straathoekwerkers vingen wel eens op dat GHB populair was, omdat het geen nadelige (bij)effecten zou hebben en niet verslavend zou zijn. Maar vijf jaar later komen de eerste verhalen van gebruikers die inmiddels elke dag GHB nemen. Door het aanzwellende rumoer van straatgroepen in de 'brandhaarden' en de daarmee gepaard gaande (drugs)overlast, nemen gemeenten bestuurlijke maatregelen zoals het instellen van samscholingsverboden op trefpunten waar de drugscene zich verzamelt. Gevolg daarvan is dat de oorspronkelijke straatgroepen uiteenvallen in subgroepen die hun GHB-gebruik continueren in privésettings. In 2007 wordt GHB in Nederland voor het eerst als aparte verslavingsproblematiek geregistreerd. Vanaf dat moment loopt het aantal cliënten in de (ambulante) verslavingszorg met GHB als primair probleem snel op van 63 in 2007 naar 799 in 2012. Samen met cliënten met GHB als secundair probleem ging het in 2012 om bijna 1000 personen (IVZ, 2013). Sindsdien lijkt sprake van een stabilisering (Wisselink, Kuijpers & Mol, 2015)

Casus Twenterand

De gemeente Twenterand (35.000 inwoners) bestaat uit vier dorpen: Den Ham en Vriezenveen (kerndorp), die al stammen uit de veertiende eeuw, en de nog betrekkelijk jonge arbeidersdorpen Westerhaar en Vroomshoop, die ongeveer 150 jaar geleden werden gesticht vanwege de veenwinning. Vooral hier was van jongs af aan sprake van grote werkloosheid en armoede. Ouderen in de streek spreken soms nog over het 'minvolk'. Pas na de Tweede Wereldoorlog, toen de overheid

Ton Nabben & Dirk J. Korf

zich bekommerde over deze ontwikkelingsgebieden, werden de woon- en leefomstandigheden beter (Hofman, 2003). Desondanks steekt de relatief hoge sociaaleconomische status (SES) in de rijkere kernen Den Ham en Vriezenveen schril af tegenover Vroomshoop en Westerhaar, waar de werkloosheid (ook vergeleken met de regio) aanzienlijk hoger is (Regio Twente/POWI, 2013). De klad zit in de bouw, waardoor vooral stukadoors en stratenmakers het moeilijk hebben. Inpakkers, productiemedewerkers en schoonmakers komen eveneens lastig aan de slag. Ook in de agrarische sector is de werkgelegenheid gedaald. Daarnaast werken relatief veel mensen bij een sociale werkvoorziening (GGD Twente, 2013). Twenterand is weliswaar één gemeente, maar van oudsher is er al rivaliteit tussen de bewoners van de rijkere, meer gelovige dorpen en die van de armere, minder religieuze dorpen. De rijkere dorpen worden vaak beticht van stiekem en achterbaks gedrag wat betreft drugsgebruik, waar liefst alles onder de hoed wordt gehouden. In de zogenoemde volkse en meer 'asociale' dorpen zouden de bewoners het hart meer op de tong hebben. Typerend voor de rivaliteit is dat Westerhaar en Vroomshoop in de volksmond elkaar nogal eens verketteren als 'Westernarigheid' en 'Vroomshopeloos'.

De eerste signalen in Twenterand van GHB-gebruik dateren uit begin 2000. In de notitie *Druk met drugs ... ontnuchterend* (Gemeente Twenterand, 2005) staat de gemeente voor het eerst uitvoerig stil bij de alcohol- en drugsproblematiek in de dorpen. Maatschappelijke organisaties schetsen een zorgwekkend beeld van jonge dorpelingen in straatgroepen die betrekkelijk eenvoudig aan drugs kunnen komen. Cannabis en ecstasy zijn sinds de jaren 1990 al populair. Cocaine, maar vooral GHB, zijn in opmars. De drempel is laag. De problemen concentreren zich vooral in de veendorpen Vroomshoop en Westerhaar, waar groepjes jongeren en jongvolwassenen (in totaal 60-70 personen) in het weekend samenklitten. Enkele tientallen van hen zijn voor het eerst in aanraking gekomen met GHB, dat al snel tot 'gea' wordt verbasterd. De onevenwichtige spreiding van drugsoverlast binnen de gemeente Twenterand (vooral in Westerhaar en Vroomshoop) wordt bevestigd door een wijkscan van de politie over de periode 2004-2007 (Westerbeek, 2009).

De bakermat van het GHB-gebruik was destijds tevens de favoriete hangplek van de dorpsscene: een kaal groot plein in Vroomshoop dat ingeklemd ligt tussen een middelbare school, een gereformeerde kerk, een jongeren centrum en een seniorenflat. Buiten schooltijd is er nauwelijks controle en toezicht van volwassenen, met uitzondering van de politie die in die tijd spreekt over een grotere groep van 300 personen, deels uit omringende dorpen. Een groot deel is actief in het uitgaansleven buiten Twenterand (o.a. in Duitse discotheken net over de grens) en bezoekt vaak hardcorefeesten elders in Nederland. Een kerngroep van 25-30 jongeren (16-18 jaar) baart de meeste zorgen en pleegt volgens de politie veel criminaliteit. De kerngroep is gesloten, afgekeerd van de buitenwereld en leidt een gemarginaliseerd dorpsbestaan. Maar de groep is ook fluide en duikt in wisselende formaties op. Door de gemeente en politie wordt de groep als 'zeer explosief' getypeerd. Jongeren- en straathoekwerk hebben slechts beperkt toegang tot deze jongeren. Door een beperkt ouderlijk toezicht zijn ze reeds op vroege leeftijd op drift geraakt. Hun gedrag is vaak impulsief en een deel geldt als makkelijk beïnvloedbaar. Een aanzienlijk deel van de (jonge) drugsgebruikers heeft psycho-

sociale problemen. De meesten volgen speciaal onderwijs, zijn vroege schoolverlaters of hebben een Wajong-uitkering. Vaak kampen ze met een laag zelfbeeld en hebben moeite met het opbouwen van een zelfstandig leven. Een meerderheid komt volgens de politie uit een milieu van drugsgebruikende familieleden en/of ouders die in kwetsbare achterstandswijken wonen. Burenruzies, relatieproblemen, bedreiging, mishandeling, dronkenschap en huiselijk geweld zijn hier soms aan de orde van de dag (Westerbeek, 2009). Stelen en dealen zijn voor straatgroepsleden een van de strategieën om aan geld te komen. Praten met buitenstaanders doe je niet en al helemaal niet over anderen. In dit vacuüm verdwijnen ook de GHB-gerelateerde incidenten (o.a. verkeersongevallen, out gaan, zedendelicten, zelfmoorden) vaak in de doofpot.

Het vermoeden van een uitgebreid drugsnetwerk wordt bewaarheid wanneer een speciaal opgericht politieteam (naar aanleiding van het aanhouden van een verdachte stratenmaker en dealer die begint te 'zingen') omvangrijk rechercheonderzoek (Operatie Cobra) start en binnen enkele maanden zo'n 60 gebruikers en dealers oppakt in 2006. Daarmee krijgt de politie voor het eerst meer zicht op gebruikersgroepen en de drugsmarkt. De verdachten die in beeld komen vormen een bont gezelschap van bodybuilders, werkluï, hardcorefans, jongeren in de hulpverlening en 'dorpsjunkies'.

Ook in recentere kadernota's Integraal Jeugdbeleid (Gemeente Twenterand, 2011) en Integraal Veiligheidsbeleid (Gemeente Twenterand, 2013) wordt geconstateerd dat de jeugd- en drugsproblematiek in vergelijking met andere plattelandsgemeenten in de regio groter is en meer 'zwaardere groepen' telt waarvan de leden veel harddrugs gebruiken of drugsgerelateerde delicten plegen. De 'problematiese straatgroepen' bezweren hun verveling met kickgedrag en uitbundig drugsgebruik, waaraan ze ook hun (masculiene) status en identiteit ontleen. Een ambulante hulpverlener die we interviewen, zegt daarover: 'Ze blinken niet uit op school of werk maar wel in drugsgebruik.'

Profiel van GHB-gebruikers

Wat in het veldonderzoek opvalt, is een brede leeftijdsspreiding binnen de dorpse straatculturen, waarbij (vooral, maar niet uitsluitend mannelijke) minderjarigen en jongvolwassenen vaak intensief met elkaar optrekken. De (vrij) gesloten netwerken zijn vaak familiair van aard en novieten worden vaak al in een vroeg stadium met drugsgebruik van anderen geconfronteerd. De groepen zijn laag opgeleid en naar verhouding vaak werkloos en sommigen krijgen een speciale uitkering (o.a. Wajong). Volgens hulpverleners en politie komt een fors deel met psychosociale problematiek. Velen komen uit multi-probleemgezinnen en bijvoorbeeld ADHD en zwakbegaafdheid komen bovengemiddeld vaak voor. Een meerderheid is meermaals in contact geweest met de politie. Ze zijn de fase van recreatief gebruik voorbij en hebben ervaring met verschillende drugs.

Dit beeld wordt bevestigd door de resultaten van de gebruikerssurvey. Driekwart is man en de gemiddelde leeftijd is 28 jaar, maar de leeftijdsspreiding is breed. Vrijwel allemaal zijn ze autochtoon. Er is dus sprake van een 'witte' gebruikers-

Ton Nabben & Dirk J. Korf

groep. Het opleidingsniveau is laag. Bijna de helft heeft alleen de basisschool afge maakt of heeft een vmbo-diploma. Een deel combineert werk en studie, maar vier op de tien respondenten hebben geen baan en volgen ook geen opleiding. Over het geheel genomen zijn het ervaren polydruggebruikers. Ze roken en drinken bijna allemaal en de meesten blowen ook. De helft heeft de afgelopen maand nog amfetamine (speed) gebruikt en iets minder ecstasy en/of cocaïne. Verder heeft het merendeel weleens ketamine, paddo's en lachgas gebruikt. Daarentegen heeft slechts een enkeling ervaring met crack en heroïne. De meerderheid heeft inmiddels meer dan 500 keer GHB gebruikt.

Speed is een middel dat in alle brandhaarden populair is, vanwege de lage prijs, de eenvoudige verkrijgbaarheid en de energieopwekkende werking. In het veldonderzoek in Twenterand zijn we dieper ingegaan op de betekenis van speed binnen de GHB-scene. Speed zit van oudsher al in beroepsgroepen waar jonge mannen zwaar of langdurig werk verrichten of op arbeidsonaangename uren moeten werken. Roy (25 jaar) bijvoorbeeld,¹ vertelt over zijn speedgebruik tijdens het kippenvangen. Een zware klus die tussen middernacht en ochtendgloren moet worden geklaard. Met een groepje jongemannen jaagt hij in grote hallen op duizenden vrije uitlopers die daarna in bussen worden afgevoerd naar de slachtfabriek. Maar ook chauffeurs, stukadoors, stratenmakers en boerenjongens zijn bekend met speed. In het weekend is naast ecstasy vooral speed de gangmaker op feesten. Speed kost slechts 4-5 euro per gram. Ofschoon deze markt geen vetpot is voor dealers, is 'belly' (bijnaam voor speed) toch flink ingesleten in de dorpscultuur. Tijdens het rondhangen in het dorp verdrijven jongeren hun tijd met alcohol en speed. Bij onze observaties valt op dat weinigen ervan opkijken als er in hun omgeving speed gebruikt wordt. Jongeren die (nog) geen ervaring hebben met speed, zijn soms getuige van openlijk gebruik in de steeg, op een bankje, in de auto, thuis, op een feest of op de kermis. Speed wordt soms functioneel gebruikt (om wakker te blijven of tijdens het werk) maar ook uit verveling, tijdens het feesten of gewoon uit stoerheid. De alcoholroes dempen met speed is een beproefd dorpsrecept onder gebruikers. Frequente gebruikers zeggen dat ook GHB als downer na speed wordt gebruikt.

GHB-gebruik

Bodybuilders, vaak jonge mannen werkzaam in de bouw, behoorden in Twenterand tot de eersten die GHB ontdekten. Zij geloofden heilig in de spierversterkende eigenschappen van het middel. Anderen kwamen ermee in aanraking op hardcorefeesten en in discotheken in de regio, ook over de Duitse grens. Net als in de andere brandhaarden deelden opvallend veel gebruikers hun liefde voor extremere elektronische muziekgenres.

1 Alle namen van gebruikers en dealers in dit artikel zijn fictief.

Een dondermooie drug

Jesse (23 jaar) is werkzaam in de bouw en woont samen met zijn vriendin Isa (21 jaar). Ze maakten vijf jaar geleden deel uit van een groep met een behoorlijk aantal feestkilometers achter de rug. Ecstasy en speed waren allang in zwang, toen een vriend wiens oom GHB dealde opeens met een flesje op de proppen kwam. 'Een perfect middel voor erbij', werd erbij verteld. Een beetje was al genoeg om die avond slingerend huiswaarts te fietsen. In de periode daarna kwam de fles GHB steeds vaker tevoorschijn op thuisfeestjes en op hangplekken in het dorp. Sommigen hadden al een jerrycan achter de hand om bij te vullen of door te verkopen. De onderlinge code bij calamiteiten was dat de ambulance te allen tijde niet zou worden gebeld. Behalve dat de politie onraad zou gaan ruiken was het ook een teken van zwakte om hulp te roepen. Jesse raakte al snel de tel kwijt, maar heeft zeker meer dan 500 keer GHB gebruikt. Hij vond GHB geweldig in het begin. De seks was fijn en hij kreeg meer lef en zelfvertrouwen. Een fijn gevoel, want hij was nogal verlegen. Toen hij ook doordeweeks ging nemen werd zijn gebruik dwangmatiger. Er waren dagenlange episodes van 'doptappen': elk uur zo'n 8-9 ml. De hele dag door, het klokje rond, was hij onder invloed. Zijn speedgebruik ging van één lijntje naar anderhalve gram per dag. Een 'dondermooie' drug vond hij het, maar inmiddels was hij wel al zijn baan kwijt wegens een ernstig verstoord biologisch ritme en andere vrienden hadden al een afkickkliniek van binnen gezien. Toen zijn vriendin dreigde om te vertrekken, begon hij zijn GHB-gebruik met vallen en opstaan te minderen. Inmiddels is de sfeer een stuk beter, maar de baldadige lol met GHB mist hij soms wel.

Gevraagd naar de prettige effecten noemen gebruikers (in de survey) vaak: lichamenlijk welbehagen ('fijn gevoel', 'lekker in je vel'), het wegvallen van remmingen ('losser', 'baldadiger') en energie ('wappen') of juist een sloom, ontspannen en relaxed gevoel. Ze appreciëren ook het psychische welbevinden als ze onder invloed zijn: meer zelfvertrouwen, minder onzeker, meer durf en meer lef, onder andere op het seksuele vlak. Maar de GHB-roes wordt door sommigen ook als een tijdelijke verlichting en verdoving van een dieper psychosociaal lijden gezien. Je bent 'er gewoon even niet meer'. Je denkt niet meer aan negatieve dingen, je vergeet dingen van vroeger of je vergeet het gezeur thuis. Ook het 'compleet van de wereld zijn' geeft een zekerheid, omdat je sowieso niet meer in staat bent om problemen als geldzorgen, relatieproblemen of familieruzies aan te pakken of goed onder ogen te zien. Als belangrijkste nadelen van GHB beschouwen gebruikers vooral het risico op out gaan en verslaving. In mindere mate noemen ze dat je er asociaal van wordt, misselijkheid, overgeven en agressief gedrag ('opgefokt'). De meerderheid zegt meerdermalen te zijn out gegaan op GHB.

Uit het etnografisch veldonderzoek in Twenterand blijkt dat het GHB-gebruik zo uit de hand kan lopen, dat gebruikers niet meer voor zichzelf kunnen zorgen. Laat staan voor hun kinderen. Met als gevolg dat gebruikers na persisterende overlast door een bestuurlijke maatregel uit hun woning kunnen worden gezet en de kinderen door Jeugd en Gezin worden weggehaald, zoals Conny (25 jaar) overkwam.

Ton Nabben & Dirk J. Korf

Het onderstaande relaas van Sjors (44 jaar) is typerend voor de tragedies die zich ook in de andere 'brandhaarden' voltrekken. Zijn verhaal laat zich vertellen als een klassiek dorpsdrama dat alle stamgasten in het lokale café kennen.

De GHBlues

Ooit was Sjors een gevierde jongen en geliefd door zijn gulheid op dorpspartijen. Als Sjors verscheen was het altijd feest. Een knappe jongen ook, met altijd mooie meiden in de buurt. Maar ook een harde werker. Hij boerde goed, scheurde op de mooiste motoren en zijn auto's waren even smaakvol. Maar drugs was zijn achilleshiel. Alcohol en speed gebruikte hij al van jongs af. Maar toen GHB op zijn pad kwam, ging het pas mis. Hij zag zijn grenzen niet meer zo en werd geil van vrouwen als hij onder invloed was. Toen hij een keer vreemdging en zijn vriendin hem in de steek liet en de kinderen meenam, kreeg hij 'de blues'. Uit verdriet schroefde hij zijn GHB-dosis op. Als stratenmaker hield hij het nog een poosje vol. Hij had altijd een flesje GHB bij zich als 'zekerheidje' dat hij tijdens het werk combineerde met speed. Maar geleidelijk begon hij steeds meer brokken te maken. Zijn gebruik werd routinematiger en zijn dosis ging naar 70 ml per dag. Ongeveer een halve liter per week. Twee liter per maand. Hij kwam in een 'andere werkelijkheid die onvoorspelbaar was' en begon ongelukken te veroorzaken. Hij reed tegen paaltjes, ramde verkeersheuvels, vloog met zijn auto uit de bocht en belandde met zijn motor in de plomp. De politie moest hem eruit vissen. 'Het was opeens klabats in slaap tijdens het rijden.' Telkens dacht hij dat het wel zou lukken met een dop op. Hij vergat soms dat hij al dagenlang wakker was. Hij werd 'knetterlijp' van de GHB en speed en het ging van kwaad tot erger. Hij raakte zijn baan kwijt, kwam in de schuldsanering en zijn ex-vrouw van wie hij zielsveel hield kwam niet meer terug met de kinderen. Na te zijn afgekickt van GHB begon hij weer opnieuw. Zijn oude vriendengroep is inmiddels aardig uitgedund. Van de 25 zijn er inmiddels 8 gestorven. Hij telt de namen op zijn vingers. Allemaal dood als gevolg van overdosering, auto-ongelukken en zelfmoorden. De anderen ziet hij nauwelijks meer.

Een laagdrempelige lokale markt

De GHB-markt in Twenterand vertoont veel parallellen met andere 'brandhaarden'. In de dorpen zijn overal GHB-makers actief en de sociale afstand tussen dealers (vaak ook GHB-gebruikers) en gebruikers is klein. De meesten kennen elkaar al jaren van de straat, hebben familiebanden of kennen elkaar van het werk of uitgaan. De verspreiding van GHB beslaat grofweg twee perioden. Tussen 2000 en 2005 ontstaan er scenes die vaak verbonden zijn met het uitgaansleven. In de tweede periode (2006-2011) ontstaat er diversificatie en fragmenteert de oorspronkelijke scene in subgroepen. Sindsdien lijkt er sprake te zijn van een stabilisering.

Dealers, gebruikers en ook de politie in Twenterand zeggen dat de firma Wunderclean in het kerndorp Vriezenveen een belangrijke aanjager is geweest van de

'GHB-epidemie'. De leverancier opereerde landelijk via een webwinkel en exporteerde ook GBL als 'schoonmaakmiddel' naar het buitenland. Het bedrijf had een loods in Twenterand waar GBL ook ter plekke kon worden gekocht. Na betaling kreeg je bij een loket de GBL in een jerrycan mee. In de hoogtijdagen maakte het bedrijf zelfs reclame voor GBL op aanstekers en spandoeken in de gemeente. De politie zag dat de markt expandeerde toen gebruikers en dealers thuis zelf GHB gingen maken. De eigenaar van Wunderclean, een ondernemer die al eerder handelde in parfums, antiek en oude fietsen, werd ontboden op het politiebureau. Hij was zich van geen kwaad bewust. GBL kwam niet voor op de lijst van verboden middelen en was eenvoudig te bestellen in China, waar hij GBL voor 7 euro per liter inkocht. Via zijn webwinkel verkocht hij het door voor 50-60 euro per liter.

Een van de eerste GHB-dealers in Twenterand was Siem (24 jaar) die op jonge leeftijd al experimenteerde met ecstasy en – vooral – speed. Toen hij op zijn 15e jaar ook nog eens met crack begon, kwam hij in geldnood. Om zijn drugsgebruik te kunnen blijven bekostigen ging hij GHB verkopen. Een ideale downer waar ook zijn vrienden in de scene enthousiast over waren. Via een vriend in het dorp die bij Wunderclean werkte, leerde hij dat de bereiding van GHB kinderspel is. In een kwartier maakte hij van één liter GBL (60 euro), aangevuld met 480 gram natronloogkorrels (NaOH) en één liter gedestilleerd water, twee liter GHB. Die verkocht hij vervolgens in kleine Flügelflesjes (10 ml) voor 10 euro per stuk. Op het hoogtepunt van zijn business bediende Siem zo'n 100 klanten en verkocht hij drie á vier liter GHB per week totdat ook anderen doorkregen dat het zelf brouwen van GHB een koud kunstje was én voordeliger dan bij de dealer.

Een paar jaar na Siem begon ook Finn (19 jaar, nu werkzaam in de wegenbouw) met de handel in GHB.

Op 14-jarige leeftijd kwam Finn via de pleinscene in aanraking met wiet, speed, ecstasy en GHB. Hij kende daar tientallen vrienden. Sommigen gingen nog naar school, anderen werkten of waren werkloos. Drugsgebruik maakte het dorpsleven minder saai en er was altijd wel iemand met 'contacten' als je iets wilde hebben. Als het niet in Twenterand was, dan wel in Almelo, zo'n 8 kilometer verderop. Van zijn spaargeld kocht Finn 5 liter GBL waar hij vervolgens weer 10 liter GHB van maakte. Hij voelde trots, want opeens was hij de man met gea [GHB] in het dorp. De Redbullflesjes (60 ml) die hij voor 10 euro verkocht waren al een stuk goedkoper dan die van Siem. Hij maakte evengoed nog winst, maar deelde ook vaak uit en gebruikte zelf ook een halve liter GHB per week aangevuld met grammen speed. Toen hij steeds 'waziger' werd en vaker out ging, kreeg de wijkagent hem in het vizier. Sinds hij een halfjaar geleden is gestopt met GHB probeert Finn zijn leven weer op de rails te krijgen.

Dat GHB veel in groepsverband wordt gebruikt en gedeeld, blijkt niet alleen uit het veldonderzoek in Twenterand, maar ook uit de landelijke survey onder gebrui-

Ton Nabben & Dirk J. Korf

kers. GHB wordt vooral veel op thuisadressen gebruikt en meestal in gezelschap van anderen. De lokale GHB-markten kunnen worden getypeerd als een diffuse mix van zelf maken, kopen, (door)verkopen, weggeven en gratis krijgen. De meeste respondenten hebben GHB bij hun eerste gebruik gekregen. Tegenwoordig maakt een op de drie zelf wel eens GHB en de meesten kopen wel eens GHB, maar ze krijgen het ook wel eens. Krap de helft verkoopt wel eens GHB, maar de overgrote meerderheid geeft ook wel eens gratis weg. GHB bestellen via internet komt weinig voor. Een op de drie respondenten koopt wel eens GBL bij anderen en een kwart bestelt wel eens GBL via internet.

Lokaal beleid en handhaving bij de aanpak van overlast en handel

Operatie Cobra die in Twenterand een omvangrijk drugsnetwerk aan het licht bracht, was voor de politie een bewijs dat het groeiende (problematische) GHB-gebruik en de toename van gezondheidsincidenten een brede lokale voedingsbodem kende. Ook in de andere 'brandhaarden' wordt de politie in de tweede helft van de jaren nul geconfronteerd met meer GHB-gerelateerde overlast en gezondheidsincidenten, waarbij vaak sprake is van hardnekkige gebruikersgroepen die naar verhouding veel capaciteit vergen (Korf et al., 2012; Korf & Nabben, 2014). In de (landelijke) survey onder GHB-gebruikers rapporteerde bijna driekwart van de respondenten wel eens te zijn aangehouden door de politie (gemiddeld 17 keer, mediaan 6 aanhoudingen). Bij de helft van de aanhoudingen was er ook GHB-gebruik in het geding. Respondenten werden het vaakst aangehouden na overtreding van de Opiumwet, gevolgd door verkeersovertredingen, rijden onder invloed van alcohol en/of drugs of verkeersongevallen. De derde categorie valt onder openbare orde en vandalisme (o.a. luidruchtig, psychotisch gedrag, ruzies, vernieling) en de vierde categorie delicten is een mengeling van vermogenscriminaliteit, geweldscriminaliteit en wapenbezit.

In Twenterand presenteerden gemeente, politie en justitie in 2009 een *Plan van aanpak drugs*. In het plan, dat intensief inzet op de aanpak van drugsoverlast, worden vier speerpunten geformuleerd: (1) verkoop van drugs uit panden; (2) drugsgebruik in het verkeer; (3) drugsgebruik en drugshandel op straat en (4) hennepkwekerijen. Tegelijkertijd begon de burgemeester achter de schermen en op hoog niveau een lobby in Den Haag om GHB op lijst I van de Opiumwet (harddrugs) te krijgen. Want als het plan van aanpak echt wilde slagen, moesten politie, gemeente en justitie meer bevoegdheden krijgen om harder te kunnen optreden. Ook tegen de bereiding van GHB. Op 9 mei 2012 kwam GHB op de lijst van harddrugs (daarvoor, sinds 2002, stond het op Lijst II, softdrugs). In hetzelfde jaar werden twee grote GBL-dealers aangehouden en strafrechtelijk vervolgd. De gemeente nam ook enkele nieuwe bepalingen op in haar Algemene Plaatselijke Verordening (APV), waardoor de politie meer mogelijkheden kreeg om handhavend op te treden tegen openlijk drugsgebruik en drugshandel op straat. Ook werd de aanpak van drugshandel in woningen geïntensiveerd.

Landelijk kregen burgemeesters dankzij de Wet Damocles en de Wet Victoria een wettelijk instrumentarium waarmee het sluiten van dergelijke woningen eenvou-

diger werd. In 2013 lieten het Openbaar Ministerie (OM) en de politie weten dat ook de GBL-handel op internet zou worden aangepakt. Alle bekende GBL-leveranciers (naar schatting 22) kregen in 2013 een brief van het OM met het verzoek de verkoop te staken op straffe van een veroordeling wegens voorbereiding van het produceren van harddrugs. Ofschoon GBL officieel niet verboden is, wil het OM de verkopers afschrikken. Dit leidde ertoe dat de meeste GBL-leveranciers hun activiteiten staakten. Zo ook de firma Wunderclean in Twenterand. Door de schaarste in het aanbod krimpt daarna de GHB-markt en verdubbelt de prijs voor een liter GHB. Die komt weer op het oude niveau van voor 2006 (circa 200 euro). In 2014 lijkt de markt zich weer enigszins te herstellen. Gebruikers zeggen dat er meer GBL uit het buitenland komt (o.a. Duitsland en België). Sommige leveranciers zijn weer actief op het internet.

Discussie en conclusie

In ruraal Nederland kwam de GHB-markt in de periode van 2000-2005 tot bloei in kleine lokale scènes van gebruikers die elkaar ook deels van het uitgaansleven kenden. GHB-leveranciers konden in betrekkelijke luwte hun afzetmarkt vergroten. De korte distributielijnen en de geringe sociale afstand tussen dealers en gebruikers droeg daar zeker aan bij. De fase daarna (ruwweg 2006-2010) kenmerkte zich door groei en diversificatie. Dit proces werd mede aangewakkerd door de grotere activiteit van leveranciers van GBL (= grondstof voor het maken van GHB). Op gebruikersniveau kenmerkt de GHB-markt zich als een mix van zelf maken, kopen, (door)verkopen, (gratis) weggeven en krijgen. Internet speelt wel een rol bij de aanschaf van GBL, maar nauwelijks bij GHB. Het profiel van ervaren, actieve GHB-gebruikers in rurale gebieden kenmerkt zich door een brede leeftijdsverspreiding, een lage opleiding, vaak een meervoudige psychosociale problematiek en polydruggebruik. Veel van hen zijn meermaals in contact geweest met de politie.

De toename van druggebruik in rurale gebieden zien we ook in andere landen, waaronder de Verenigde Staten waar veel onderzoek gedaan is. Alleen draait de problematiek daar vooral om methamfetamine (opwekkend middel) in plaats van GHB (narcosemiddel). Uitgaand van het drug-set-setting model van Zinberg (1984) is er wel een verschil wat betreft de factor drug. Maar beide middelen hebben gemeenschappelijk dat ze vrij eenvoudig te maken zijn (door gebruikers of lokale producenten) en ook relatief goedkoop zijn. Er zijn ook opvallende overeenkomsten in set en setting. Ofschoon het Amerikaanse en Nederlandse platteland qua afmeting onvergelykbaar zijn, manifesteert de lokale drugsproblematiek zich ook hier vooral bij de lagere en ongeschoolde achterblijvers, de werkers en bij families die – zelfs voor Nederlandse maatstaven – in betrekkelijk isolement zijn opgegroeid. Vooral in kleinere dorpen bestaan nog steeds hechte gemeenschappen met een sterke sociale cohesie en informele sociale controle. Volgens eerder in dit artikel genoemd Amerikaans onderzoek zou dit echter ook de drempel naar de verslavingszorg kunnen verhogen – en daarmee de verslavingsproblematiek

kunnen verergeren. De afwezigheid van of geringere beschikbaarheid van verslavingszorg speelt waarschijnlijk minder een rol in Nederland.

Eerder in dit artikel verwezen we naar de trendtheorie van Agar en Reisiger (2000). Zij onderscheiden op basis van hun onderzoek naar de hernieuwde opkomst van heroïne in het midden van de jaren 1990 onder witte gebruikers in Baltimore County vijf dimensies. Ofschoon heroïne een ander middel is en de VS een heel ander land, lijken de vijf dimensies relevant voor het verklaren van de opkomst en verspreiding van GHB in rurale gebieden in Nederland.

Wat betreft (1) de historische, sociaal-culturele en economische condities is de bevolking van de vier onderzochte 'brandhaarden' vergeleken met de rest van Nederland (veel) vaker autochtoon en zijn de huishoudens wat groter. Dat geldt echter ook voor veel andere dorpen op het platteland. Op macroniveau (bij een algemene vergelijking tussen gemeenten) kunnen we op basis van dit onderzoek geen onderscheidende (demografische, sociaaleconomische of culturele) risicofactoren benoemen waarmee verklaard kan worden waarom de GHB-problematiek juist in deze 'brandhaarden' meer voorkomt dan in andere rurale gebieden. Maar wat betreft de concentratie van GHB-gebruik binnen deze gemeenten (op meso- en microniveau) komen uit ons onderzoek wel enkele gemeenschappelijke factoren naar voren. De gebruikers wonen voornamelijk in (delen van) bepaalde dorpen, gehuchten of volksbuurten binnen de 'brandhaarden'. Deze deelgebieden onderscheiden zich in het algemeen door een lagere sociaaleconomische status (met meer werkeloosheid, maar ook door een sterk arbeidsethos). Het zijn ook hechte gemeenschappen met een gesloten karakter en sinds jaar en dag een zekere argwaan jegens het gezag.

Kenmerkend voor (2) de huidige sociaal-culturele en symbolische context is dat frequente GHB-gebruikers op het Nederlandse platteland vaak zijn opgegroeid in multiproblematische gezinsmilieus. Ook al zijn er verschillende lokale cliques van GHB-gebruikers, de combinatie van kleinschaligheid en geslotenheid zorgt ervoor dat deze cliques vaak nauw met elkaar verweven zijn. De combinatie van kleinschaligheid en geslotenheid verklaart ook waarom (potentiële) jongere GHB-gebruikers optrekken met oudere gebruikers. Dat geldt zowel voor de relationele sfeer als bij het middelengebruik in de dorpen en daarbuiten tijdens het uitgaan. Dit vergroot de kans om met GHB in aanraking te komen en ermee door te gaan.

Reeds voor de komst van GHB was reeds sprake van (3) gedifferentieerde lokale drugmarkten. Vooral speed was al populair. Bij jonge mannen die zwaar of langdurig werk verrichten, maar ook binnen straatgroepen die speed uit verveling of simpelweg voor de kick gebruiken. Met de komst van GHB, een compleet nieuw middel, zagen sommige entrepreneurs hun kans schoon om geld te verdienen. De lokale markten (distributie en productie) konden zich jarenlang vrij ongestoord ontwikkelen, omdat GHB en GBL (nog) geen strafrechtelijke prioriteit hadden bij politie en justitie, waardoor die aanvankelijk ook weinig zicht hadden op de GHB-markt. Dit veranderde door de rechercheonderzoeken, nadat GHB steeds meer een openbaar ordeprobleem en gezondheidsprobleem werd en de morele paniek in de dorpen begon te groeien. Na het plaatsen van GHB op lijst I ('harddrug') van de Opiumwet in 2012 en een OM-brief in 2013 naar alle GBL-leveranciers in Nederland kreeg de politie ook strafrechtelijk meer armslag om op te treden tegen

GHB-handel en -productie. GHB werd schaarser, waardoor de literprijs weer ging stijgen.

De 'brandhaarden' laten ook overeenkomsten zien in (4) aard, verspreiding, omvang en imago van GHB. Bij de introductie van GHB had het middel een positief imago. Het zou geen nadelige (bij)effecten hebben en niet verslavend zijn. De korte distributielijnen en de geringe sociale afstand tussen dealers en gebruikers hebben zeker bijgedragen tot een snellere verspreiding. Op gebruikersniveau kenmerkt de GHB-markt zich als een mix van zelf maken, kopen, (door)verkoop, (gratis) weggeven en krijgen. Internet speelt wel een rol bij de aanschaf van GBL, maar nauwelijks bij GHB.

Op het terrein van (5) lokaal beleid, regelgeving en handhaving besloten lokale autoriteiten naar aanleiding van een sterke toename van het aantal gezondheidsincidenten en GHB-gerelateerde criminaliteit tot stringenter politietoetreden. Vanaf 2011 wordt de scene onder druk gezet. De oorspronkelijke straatgroepen vallen uiteen in GHB-cliques die zich verplaatsen van de openbare ruimte naar thuisadressen.

Indachtig het drug-set-setting model van Zinberg (1984) blijkt ook GHB een drug te zijn die door heel verschillende groepen en binnen verschillende settings gebruikt wordt. Tegenover een veel grotere groep van recreatieve gebruikers staat een veel kleinere groep van frequente gebruikers en verslaafden. Beide groepen treffen we aan op het platteland, waar frequent gebruik en verslaving vaker voor lijken te komen. Terwijl het GHB-gebruik bij de meeste hoger opgeleiden (= set) grotendeels beperkt blijft tot het weekend en tijdens het uitgaan (= setting), ontwikkelt het GHB-gebruik in de dorpen bij onder andere straatgroepen (= setting) zich veel problematischer. Alsof GHB en sowieso drugsgebruik in het algemeen, eerder een vlucht is uit de banale routine en verveling van alledag. De heroïsering van drugsgebruik, de gesloten netwerken, de beperkte formele controle en afwezigheid van informele sancties zetten eerder aan tot excessen en kickgedrag. Deze mechanismen werden eerder al blootgelegd door cultureel criminologen (o.a. Hayward, 2004; Presdee, 2000; Young, 2007). Daarbij baseerden zij zich op urbaan drugsgebruik, maar in ons onderzoek zien we ze dus ook op het platteland.

Voor politiemensen en andere professionals in de dorpen doet de problematiek sterk denken aan een andere drug in een andere tijd, namelijk de heroïneproblematiek in vorige decennia. Deze vergelijking gaat mank waar het de omvang betreft en bijvoorbeeld ook als het gaat om criminaliteit. GHB is veel goedkoper dan heroïne en dit verklaart waarom GHB-verslaafden zich veel minder dan heroïneverslaafden schuldig maken aan vermogenscriminaliteit. Niettemin is in sommige plattelandsgemeenten sprake van een serieus probleem, niet alleen voor de gebruiker, maar ook breder. Gezinnen raken ontwricht, buurtbewoners ervaren overlast, sommige GHB-verslaafden zijn veelplegers en er vallen slachtoffers in het verkeer. Problemen die van de politie verhoudingsgewijs op het platteland veel capaciteit vergen. Een adequate aanpak van de GHB-problematiek vereist een brede en langdurige samenwerking tussen hulp, zorg en handhaving. Terwijl in urbane gebieden GHB voornamelijk recreatief gebruikt wordt en ingebed is in het uitgaansleven (of thuis gebruikt wordt na het uitgaan, bij voorbeeld op after-party's), is het op het platteland meer ingebed in straatculturen en komt versla-

Ton Nabben & Dirk J. Korf

ving verhoudingsgewijs vaker voor. Derhalve lijkt ook wat betreft preventie een specifiek op rurale gebieden toegespitste aanpak van belang.

Referenties

- Aarden, E.S.H. (2013), *Geloof Hoop Beterschap. Een exploratief onderzoek naar de zorg voor mensen met GHB afhankelijkheid*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Agar, M.H. (2000), Towards a trend theory. In: G. Greenwood & K. Robertson (eds.), *Understanding and Responding to Drug Use: The Role of Qualitative Research*. Lissabon: EMCDDA scientific monograph series no 4, 67-72.
- Agar, M. & H. Reisinger (2000), Explaining drug use trends. Suburban heroin use in Baltimore country. In: A. Springer & A. Uhl (eds.), *Illicit Drugs. Patterns of Use. Patterns of Response*. ESSD conference on drug use and drug policy in Europe. München: Studienverlag, 143-166.
- Aleman, J. (2010), *Onderzoek drugs en alcoholgebruik onder jongeren in de gemeente Twenterand*. Saxion Hogeschool Enschede. Integrale Veiligheidskunde (afstudeeronderzoek).
- Auclair, E. & D. Vanoni (2004), The attractiveness of rural areas for young people. In: B. Jentsch & M. Shucksmith (eds.), *Young People in Rural Areas of Europe*. Aldershot: Ashgate, 74-104.
- Becker, H.S. (1963), *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Benschop, A., T. Nabben & D.J. Korf (2015), *Antenne 2014. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- CAM (2011), *Risicoschatting Gamma Hydroxy-Boterzuur*. Bilthoven: RIVM, Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs.
- Croes, E., L. Wijers, N. van der Putten, N. Vogels & P. van der Pol (2014), *Monitor drugsincidenten (MDI)*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Cronk, C.E. & P.D. Sarvela (1997), Alcohol, tobacco, and other drug use among rural/small town and urban youth: a secondary analysis of the monitoring the future data set. *American Journal of Public Health*, 87(5), 760-764.
- Diepen, G.H. van (2007), *Jongerenontmoetingsplaatsen in Friesland: een inventarisatie*. Leeuwarden: Partoer CMO Fryslân.
- Doekhie, J., T. Nabben & D.J. Korf (2010), *NL. Trendwatch. Gebruikersmarkt uitgaansdrugs in Nederland 2008-2009*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Dohmen, M.M. & R.G.I. Compagne (2007), *Keten in keten*. Venlo: GGZ/NML.
- Gemeente Twenterand (2005), *Druk met drugs... ontnuchterend*. Startnotitie visieontwikkeling drugsproblematiek gemeente Twenterand.
- Gemeente Twenterand (2011), *Kadernota Integraal Jeugdbeleid Gemeente Twenterand 2012-2016*.
- Gemeente Twenterand (2013), *Kadernota Integraal Veiligheidsbeleid 2014-2017*.
- Gfroerer, J.C., S.L. Larson & J.D. Colliver (2007), Drug use patterns and trends in rural communities. *Journal of Rural Health*, 23, 10-15.
- GGD Twente (2013), *Twentse Gezondheidsverkenning (TGV): Gezondheid op de rails*. Enschede: GGD Regio Twente.
- Goosens, F.X., T. Frijns, N.E. van Hasselt & M. van Laar (2013), *Het grote uitgaansonderzoek 2013. Uitgaanspatronen, middelengebruik en risicogedrag onder uitgaande jongeren en jongvolwassenen*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Gundy, K. van (2006), Substance abuse in rural and small town America. *Reports on Rural America* 1 (2), Durham, NH: University of New Hampshire, Carsey Institute.

- Hammink, A. & C. Schrijvers (2013), *Preventie van GHB gebruik in Nederland. Onderzoek naar de kenmerken van GHB gebruikers, in het bijzonder van hangjongeren en thuisgebruikers*. Rotterdam: IVO.
- Hasselt, N. van, H. Algra, M. de Jonge, E. Vermeulen, L. Voorham & S. Woudstra (2010), *Preventie van schadelijk alcoholgebruik en drugsgebruik onder jongeren*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Hayward, J.K. (2004), *City Limits: Crime Consumer Culture and the Urban Experience*. London: Glasshouse.
- Herink, B. (2007), *Drinkketen maken meer kapot dan ons lief is? Een onderzoek naar de effecten van drinkketen op de openbare orde en veiligheid in de regio Twente*. Twente: Master-scriptie Public Safety Governance, Universiteit Twente
- Hofman, W.Z. (2003), *De zelfkant van het Veen. Een onderzoek naar de modernisering van Westerhaar/Vriezenveensewijk in het ontwikkelingsgebied Noordoost/Overijssel van 1952/1962*. Heerlen: Open Universiteit (doctoraalscriptie).
- Hutchison, L. & C. Blakely (2010), Substance abuse: Trends in rural areas. In: L.D. Gamm, L.L. Hutchison, B.B. Dabney & A.M. Dorsey (Eds.), *Rural Health People 2010: A Companion Document to Healthy People 2010*, 1, 223-236.
- IVZ (2013), *GHB hulpvraag in Nederland. Belangrijke ontwikkelingen van de hulpvraag voor GHB-problematiek in de verslavingszorg 2007-2012*. Houten: IVZ Verslavingszorg.
- Jong, E.B. de (2014), *Pakkie erbij? Een kwalitatieve beschrijving van cocaïnegebruik onder jongeren in een dorpse gemeenschap*. Rotterdam: Erasmus Universiteit (masterscriptie).
- Kool, L. (2005), *Wit goud en vuile was. Harddrugs in het lokale maatschappelijke discours en de leefwereld van jongeren in Spakenburg*. Utrecht (masterscriptie criminologie).
- Korf, B. (2006), *Drugs zijn van de duivel. Diabolisering van drugs en drugsgebruik op Urk*. Nijmegen (paper culturele antropologie).
- Korf, D.J. (2010), *Coke bij de vis. Misdaad en moraal*. Amsterdam: Vossiuspers (oratie).
- Korf, D.J. & T. Nabben (2014), Verward, verdoofd en verslaafd. *Verslaving*, 10(3), 45-55.
- Korf, D.J., T. Nabben, F. Leenders & A. Benschop (2002), *GHB: Tussen extase en narcose*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Korf, D.J., T. Nabben & A. Pronk (2012), *Insluiten of heenzenden. Problematische GHB-gebruikers op politiebureaus, in bewaring en in verzekering*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Korf, D.J. (2006), De normalisering van cannabisgebruik. *Justitiële verkenningen*, 1, 61-71.
- Lambert, D., A.G. Gale & D. Hartley (2008), Substance abuse by youth and young adults in rural America. *The Journal of Rural Health*, 24(3), 221-228.
- Meerkerk, G.J., A.J. van Rooij, S.S. Amadmoestar & T. Schoenmakers (2009), *Nieuwe verslavingen in zicht. Een inventariserend onderzoek naar aard en omvang van 'nieuwe verslavingen' in Nederland*. Rotterdam: IVO.
- Mink, M., C. Moore, A. Johnson, J. Probst & A. Martin (2005), *Violence and Rural Teens*. Rockville, MD: South Carolina Rural Health Research Center.
- Mulder, J. (2005), *Indrinken op eigen erf: Landelijk veldonderzoek naar jongerenontmoetingsplekken in een semi-particuliere omgeving*. Utrecht: STAP.
- Nabben, T. & D.J. Korf (2016), *Politie en GHB-problematiek op het platteland*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap.
- Nabben, T., S. Koet & D.J. Korf (2007), *NL-Trendwatch: Gebruikersmarkt uitgaansdrugs in Nederland 2006-2007*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Nabben, T., A. Benschop & D.J. Korf (2014), *Antenne 2013. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- NDM (2015), *Nationale Drug Monitor, Jaarbericht 2015*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Ton Nabben & Dirk J. Korf

- Pettigrew, J., M. Miller-Day, J. Krieger & M.L. Hecht (2012), The rural context of illicit substance offers: A study of Appalachian rural adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 27(4), 523-550.
- Poel, A. van der, J. Doekhie, J. Verdurmen, M. Wouters, D. Korf & M. van Laar, M. (2010), *Feestmeter 2008-2009. Uitgaan en middelengebruik onder bezoekers van party's en clubs*. Utrecht: Trimboos-instituut/Amsterdam: Bongor Instituut voor Criminologie.
- Presdee, M. (2000), *Cultural Criminology and the Carnival of Crime*. Londen: Routledge.
- Prins, B., M. Weiland & I. van de Tas (2011), 'Stille ramp'. *Onderzoek naar de GHB-problematiek in Westerhaar-Vriezenveensewijk*. Enschede: Saxion Hogeschool Enschede.
- Regio Twente/POWI (2013), *Twentse arbeidsmarktmonitor* (maart 2013).
- Regio Twente/POWI (2014), *Twentse arbeidsmarktmonitor* (januari 2014).
- Rhew, I.C., J.D. Hawkins & S. Oesterle (2011), Drug use and risk among youth in different rural contexts. *Health & Place*, 17, 775-783.
- Rooij, A. van, A.M. Schoenmakers & D. van de Mheen (2011), *Nationaal Prevalentie Onderzoek Middelengebruik 2009: De kerncijfers*. Rotterdam: IVO.
- Shears, J., R.W. Edwards & L.R. Stanley (2006), School Bonding and Substance Use in Rural Communities. *Social Work Research*, 30(1), 6-18.
- Stoele, M., J. Verdurmen & N. Maalsté (2004), *Edam-Volendam ontnuchtert. Een kwalitatief onderzoek naar uitgaansleven en middelengebruik in Edam-Volendam*. Rotterdam/ Utrecht: IVO.
- Verheijen, E. (2014), *GHB gecriminaliseerd. Van Gelukkig Huishoudelijk Brouwsel naar Gemoniseerd Hardnekkige Brokkenpilot*. Utrecht: Universiteit Utrecht (afstudeerscriptie master Criminologie).
- Visschedijk, M. (2007), *GHB van narcosemiddel tot uitgaansdrugs*. Enschede: politie Twente.
- Voorham, L. & S. Buitenhuis (2012), *GHB-gebruik(ers) in beeld. Een typering van de GHB-gebruikers en hun bereikbaarheid*. Utrecht: Trimboos-instituut.
- Weisheit, R.A. & L.E. Wells (2014), A comparison of criminological and public health models: and social diversity associated with methamphetamine laboratory seizures. *American Journal of Criminal Justice*, 39, 1-21.
- Wells, L.E. & R.A. Weisheit (2012), Crime and place: proximity and the location of methamphetamine laboratories. *Journal of Drug Issues*, 42(2), 178-196.
- Westerbeek, A. (2009), *Drugsproblematiek Twenterand. Veiligheidsplan in het kader van de drugsproblematiek in de gemeente Twenterand*. Politie Twente.
- Wisselink, D.J., W.G.T. Kuijpers & A. Mol (2015), *Kerncijfers Verslavingszorg 2014*. Houten: IVZ.
- Young, J. (2007), *The Exclusive Society*. London: Sage.
- Zinberg, N.E. (1984), *Drug, Set and Setting*. New Haven: Yale University Press.